

TÜRK BANKACILIĞINDA KRİZLER VE ÇIKARILAN DERSLER

Süleyman KALE

Doç. Dr., Kırklareli Üniversitesi, UBYO Bankacılık ve Finans Bölümü, Lüleburgaz, Kırklareli
suleymankale@klu.edu.tr

Mehmet Hasan EKEN

Prof. Dr., Kırklareli Üniversitesi, UBYO Bankacılık ve Finans Bölümü, Lüleburgaz, Kırklareli
mehmethasan.eken@klu.edu.tr

Özet

Amaç: Bu çalışmada 1980'den sonra yaşanan bankacılık krizleri, nedenleri ve sonuçları ile analiz edilmektedir. Bir taraftan krizlerin ekonomi üzerindeki maliyeti değerlendirilirken, diğer taraftan risk yönetimi bağlamında bankaların krizden çıkardıkları dersler ele alınmaktadır.

Yöntem: Literatür ışığında, kavramsal olarak krizlerin genel çerçevesi ortaya konduktan sonra, Dünya ve Türkiye deneyimlerine dayalı olarak bankacılık krizlerinin sebep ve sonuçları irdelenmektedir.

Bulgular: 1980'lerle birlikte özellikle ABD ve İngiltere ile paralel olarak Türk finans piyasaları da daha liberal bir yapıya kavuşmuştur. 1990'larla birlikte uluslararası sermaye hareketleri serbestleşmiş, Türk Lirası konvertibl hale getirilmiştir. Bu değişimler bütün dünyayı tek bir global piyasa haline getirmiş, yapılandırılmış finansal araçların da yardımıyla sermaye hareketleri tahmin edilemeyecek boyutta artmıştır. Kimi zaman globalleşmenin sonucu olarak, kimi zaman kendi ekonomik ve finansal sistemimizde yaşanan sorunlar nedeniyle, Türk bankacılığı her on yılda bir büyük bir krizle karşı karşıya gelmiştir.

Anahtar kelimeler: Türk bankacılık sektörü, kriz, risk

TURKISH BANKING CRISIS AND INFERENCES

Abstract

Objectives: This study handles the crisis in Turkish banking since 1980, with their reasons and consequences. In addition to the cost of crisis to the economy, the inferences of banks from crisis are handled in the context of risk management.

Methods: In the light of literature analysis, after overviewing the theoretical framework of crisis, based on World and Turkish experience the reasons and results of banking crisis are discussed.

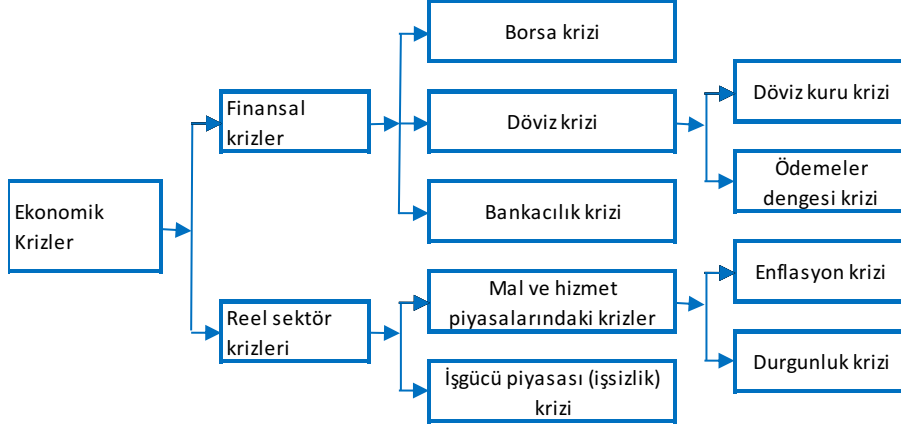
Results: In parallel to USA and UK, Turkish financial markets were also deregulated and gained a more liberal structure after 1980s. Starting from 1990s, international capital movement get liberalized and Turkish Lira become convertible. Whole World become a single global market, capital movement reached to an unexpected high level. As a result of sometimes globalization and sometimes its own vulnerabilities, Turkish banking sector experienced huge financial crisis almost repetitively at each ten years.

Keyword: Turkish banking sector, crisis, risk

Giriş

Ekonomik kriz, ekonomideki herhangi bir göstergenin kabul edilebilir sınırların ötesinde, şiddetli bir biçimde düşmesi veya yükselmesi demektir. Elbette bu değişim beraberinde ekonomide olumsuz sonuçlar meydana getirmektedir. Kabul edilebilir sınırların ötesindeki şiddetli değişim mal veya hizmet üretiminde, üretim faktörlerinin istihdamında, enflasyonda, döviz kurlarında, faiz oranlarında, enflasyonda, sahip olunan varlıkların fiyat veya değerlerinde olabilir. Bu göstergeler reel sektörle daha yakından ilgiliyse kriz, reel sektör krizi; finans sektörü ile daha yakından ilgiliyse finansal kriz olarak tanımlanmaktadır. Kriz zamanlarında tek bir gösterge değil bazen birkaç, bazen de bütün göstergeler olumsuz etkilenebilmektedir. Dolayısıyla ortaya çıkan ekonomik krizde, farklı boyutlarda da olsa bütün parametreler bozulmaktadır. Yine de krizleri Şekil 1'deki gibi sınıflandırmak mümkündür (Kibritçioğlu, 2001).

Şekil 1: Krizlerin Sınıflandırılması

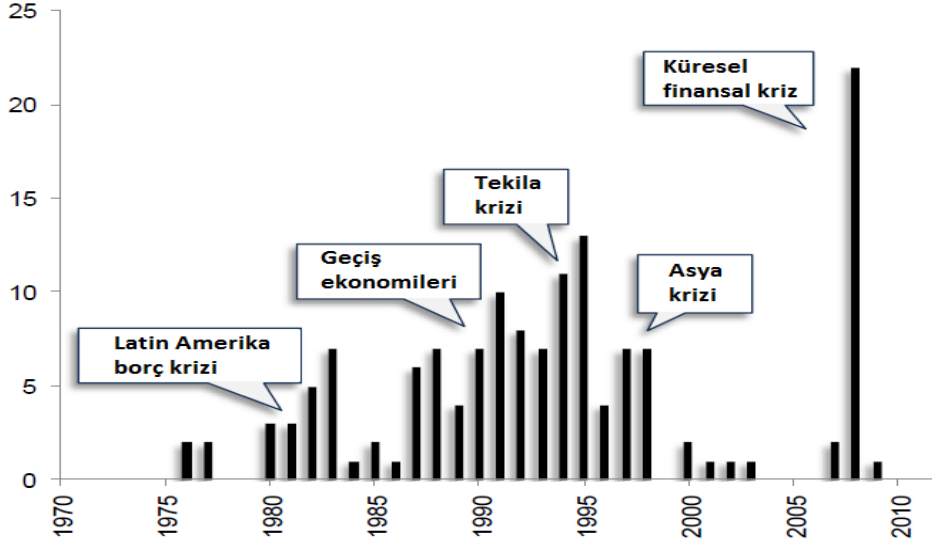
Reel sektördeki krizler, üretimin azalması, işsizlik veya enflasyon, bazen hem enflasyon hem durgunluk olarak kendini gösterir. Finansal krizler ise faiz oranı, döviz kuru, borsa endeksi gibi finansal göstergelerdeki aşırı dalgalanma olarak tanımlanabilir. Finansal krizler sırasında piyasalarda önemli derecede dalgalanma vardır ve varlıkların nakde çevrilmesinde sıkıntı mevcuttur. Eğer ciddi boyutta geri dönmeyen kredilere dönüşüyorsa, bankaların varlıklarında ciddi azalmaya neden oluyorsa ve/veya bankaların likidite gibi yükümlülüklerini karşılayamama sonucunu doğuruyorsa, bu dalgalanmalar bankacılık krizi olarak adlandırılır. Bankacılık krizi, bankaların öz kaynaklarının tamamının veya bir kısmının kaybına neden olan finansal dalgalanma olarak da açıklanabilir. Döviz krizi ise döviz kuru sisteminin değişmesine neden olan ve/veya döviz kurlarının zorunlu olarak büyük oranda değişmesine neden olan finansal sıkıntıdır. Bankacılık ve döviz krizinin bir arada olması ikiz kriz olarak değerlendirilir.

Krizler yüzyıllardır toplum hayatında görülmekte (Şekil 2) (Laeven & Valencia, 2012), çoğunlukla herhangi bir uyarı vermeksizin ortaya çıkmakta ve derin yaralar bırakmaktadır. Krizler sadece gelişmekte olan ülkelerde değil gelişmiş ülkelerde de görülür. Ancak son yıllarda, bankacılık veya ikiz krizlerle daha sık karşılaşılmaktadır. Ayrıca bankacılık krizleri veya ikiz krizler daha uzun sürmekte ve daha büyük kayıpla sonuçlanmaktadır. Durgunlukla birleşen bankacılık krizlerinin ortaya çıkardığı tahribat daha ağır olmaktadır (Allen & Gale, 2007; Bordo, Eichengreen, Klingebiel, Martinez-Peria, & Rose, 2001).

1980 sonrası Türkiye'yi de etkileyen veya benzer uluslararası dinamiklerle meydana gelen Dünyadaki belli başlı bankacılık krizleri aşağıdaki gibi listelenebilir:

- 1994 Meksika (Tekila)
- 1997 Asya
- 1998 Rusya
- 1998 Türkiye
- 1999 Brezilya
- 2001 Arjantin
- 2000-2001 Türkiye
- 2008 Küresel finans kriz

Şekil 2: Dünyada Bankacılık Krizleri Sayısı

Kaynak: (Laeven & Valencia, 2012)

Krizler, genel olarak, ev fiyatlarında altı yıla yayılan %35 reel fiyat düşüşü, üç buçuk yıla yayılan %55 hisse senedi fiyatı azalması, iki yıla yayılan %9 GSYH kaybı, dört yıla yayılan %7 işsizlik yükselmesi ve %86 civarında kamu borç artışı ile sonuçlanmaktadır (Reinhart & Rogoff, 2009).

Bu çalışmada Türk bankacılık sektörünün 1980 yılından sonra yaşadığı krizlerin, dünyadaki diğer finansal krizler eşliğinde ele alınması, irdelenmesi, sebep ve sonuçlarının ortaya konması amaçlanmıştır. Öncelikle genel olarak finansal krizlerin nedenleri ve kriz modelleri ortaya konduktan sonra, Türk bankacılığının geçirdiği önemli dalgalanmalardan bankerler, 1994, 1998-1999, 2000-2001 krizleri araştırılacaktır.

1. Finansal Krizlerin Nedenleri

Finansal krizleri tek bir faktöre bağlamak doğru olmaz. Kimi zaman krizi tetikleyen bir olay olsa da esasında yangının çıkmasına hazır bir altyapının da bulunduğunu kabul etmek gerekir. Krizin oluşmasına uygun altyapı hazırlayan faktörlerden bir kısmı aşağıdaki gibi listelenebilir (Dalyancı, 2010; Jones, 2009; Özatay, 2009):

- İster finansal kurum, ister şirket, ister hane halkı olsun, varlık-borç-öz kaynak yapısının sorunlu olması.
- Bankaların herhangi bir sorunda varlıklarını kolayca paraya çevirmemesi (likidite sorunu).
- Ekonomik sistemdeki konjonktürel dalgalanmalar
- Yapısal ekonomik sorunlar
- Kamunun ve özel sektörün finansman açığı, aşırı borçlanması, varlıklarına oranla borçlarının fazla olması ve verimsiz yatırımları
- Sağlıksız finansal serbestleşme ve sermaye akımları
- Para ve maliye politikalarındaki başarısızlıklar
- Ahlaki riziko, ters seçim ve buna neden olan ekonomik kararlar
- Yıkıcı spekülasyonlar ve manipülasyonlar
- Finansal balonlar. Yapılan çalışmalar bankacılık krizlerinin, çoğunlukla, kredilerdeki aşırı genişlemenin ve varlık fiyatlarındaki balonun arkasından geldiğini göstermektedir.
- Reel ve finansal sektörün bilançolarının sağlıklı olmaması
- Kritik makroekonomik değişkenlerin kabul edilebilir sınırların dışına çıkması

Krizi çözmek için uygulanmakta olan politikalar, ülkeden ülkeye farklı boyutlarda olmakla birlikte, 1) likidite desteği, 2) sermayelerinin güçlendirilmesi, 3) kamulaştırma, 4) mevduat gibi yükümlülüklerin garanti altına alınması, 5) mevduatın dondurulması, 6) genişletici para politikası ve 7) genişletici maliye politikası olarak listelenebilir (Laeven & Valencia, 2012).

2. Finansal Kriz Modelleri

Finansal krizlerin temel nedenlerini, karakteristik özelliklerini ve oluş biçimlerini açıklamak üzere bazı modeller geliştirilmiştir. Bu modeller birinci, ikinci ve üçüncü nesil kriz modelleri olarak sınıflandırılmaktadır. Birinci nesil kriz modellerine göre, uygulanan kur rejimi ile para politikası arasında uyumsuzluk vardır. Bir taraftan sabit kur sistemi uygulanırken veya ülkenin parası başka bir ülkenin para birimine endekslenirken, diğer taraftan gevşek para politikası uygulanmaktadır. Yeteri kadar sıkı olmayan para politikası, yurtiçine giren yabancı sermaye tüketimi artırmakla enflasyonun da yükselmesine neden olmaktadır. Enflasyonun yükseldiği ve kurların sabit tutulduğu bir ortamda yerli para değerlenmekte, yerli paraya duyulan güven kaybolmakta, yabancı paraya talep artmaktadır. Merkez bankası rezerv kullanarak kurları sabit tutmaya çalışmakta, ancak rezervlerin erimesiyle bir noktadan sonra bunu başaramamakta, kurdaki hızlı değer kaybı krizle sonuçlanmaktadır. Birinci nesil kriz modellerinde, ekonomik göstergeler bozuk olduğundan, bunun sürdürülemez olduğu ve krizle sonuçlanacağı öngörülebilir olması gerekir. Türkiye'nin 2000-2001 krizleri, 1970 Latin Amerika krizi, 1998 Rusya krizi birinci nesil krizlere örnek olarak gösterilebilir.

Yukarıdaki çerçeve bazı krizleri açıklayamamaktadır. Bütçe açığı olmayan gelişmiş ülkelerde de finansal krizler görülmektedir. İkinci nesil krizler kendi kendini doğrulayan beklentilere dayanmaktadır. Kurların gerçek seviyesinde olmadığını, merkez bankalarının bu seviyeleri koruyamayacağına inanan spekülasyonlar, ulusal para cinsinden ellerinde tuttukları varlıkları yabancı paraya çevirerek atağa geçmektedir. Döviz talebi ülkeleri faiz artırma veya paralarını devalüe etme ikilemi ile karşı karşıya bırakmaktadır. Faiz artırmak, yatırımların durmasına ve işsizliğe neden olacağından, bir noktadan sonra devalüasyon kaçınılmaz olmaktadır. Dolayısıyla kriz, iktisadi bir tutarsızlıktan değil, spekülasyon saldırılarından kaynaklanmaktadır. 1992 Avrupa para krizi, 1992 İngiltere krizi, 1994 Meksika krizi ikinci nesil krizlere örnek olarak gösterilebilir.

1997 Asya krizi, krizlerde öncekilerden farklı dinamiklerin olabileceğini gösterdi. Bu ülkelerde birinci nesil krizlerde olduğu gibi bütçe açığı ve devletin borçlanma gereği gibi sorunlar yoktu. İkinci nesil krizlerde olduğu gibi işsizlik ve sabit kuru koruma ikilemi ile de karşı karşıya değildi. Ancak bu kez şirket ve banka bilançolarından kaynaklanan sorunlar vardı. Şirket ve bankaların döviz pozisyon açığı, aktif ve pasif arasındaki vade uyumsuzluğu, çoğunlukla inşaat-konut sektörüne verilmiş ve fiyatlarda balon oluşturmuş sorunlu krediler, yetersiz sermaye ve yüksek kaldıraç oranları (borçların öz kaynaklarla kıyaslandığında yüksek olması) söz konusuydu. Konut fiyatlarının düşmeye başlaması, kredi teminatlarının azalması, sorunlu kredilerin artması, faiz oranlarının yükselmesi, kaldıraç etkisiyle büyük zararlar oluşması, durgunluk, yurtdışına sermaye kaçıışı, kurların yükselmesi ve birbirini tetikleyen bir dizi olumsuzluğun baş göstermesiyle sonuçlandı. Bu tür krizler üçüncü nesil krizler olarak adlandırılmaktadır (Özaty, 2009; Yüksel, 2015)

3. Türk Bankacılık Sistemindeki Krizler

Türkiye ekonomisinin kuruluşundan 1980 yılına kadarki dönemi, karma ekonomik sistem olarak tanımlanabilir. Dönem dönem liberal, özel sektörü desteklemeye çalışan, devletçi, ithalatı kısıtlayıcı, ithal ikameci, planlamacı vs. tonlarından bazılarını daha yoğun uygulanmış olsa da ana politika değişmemiştir. 24 Ocak 1980 tarihinden sonrası ise serbest piyasa ekonomisinin uygulanmaya çalışıldığı dönemdir.

1980 öncesinde ekonomide sıkı kambiyo rejimi uygulanmakta, faiz oranları kontrol altında tutulmakta, gelişmemiş sermaye piyasaları kamu kâğıtları ekseninde dönmektedir. Bu dönemin temel sorunları olarak dış ticaret açığı, giderek artan dış borçlar, iç ve dış borçlanmada yaşanan sıkıntılar ve enflasyon öne çıkmaktadır. 24 Ocak 1980 kararları ile birlikte Türkiye, ekonomide makas değişikliğine gidecek, serbest piyasa ekonomisiyle dışa açılmayı ana hedef olarak belirlemiştir. Yeni dönem, yeni finansal kurumları, piyasaları, araçları beraberinde getirecektir. 24 Ocak kararlarıyla (Altınok, Eken, & Çankaya, 2011);

- Finansal piyasalarda serbest piyasa esasları geçerli hale getirilmeye başlanmıştır.
- %48,9 oranında devalüasyon yapılarak serbest kur sistemine doğru gidilmiştir.
- Kambiyo kontrol sistemi kademeli olarak kaldırılmış, kurlar serbest bırakılmıştır.
- Yabancı sermaye hareketlerine serbesti getirilmiştir.
- Sermaye Piyasası Kurulu ve diğer sermaye piyasası kurum ve kuruluşları oluşturulmuştur.
- Merkez Bankası bünyesinde "bankalar arası" piyasa oluşturulmuştur.
- Kamunun sahip olduğu şirketler için özelleştirme kararları alınmış, bu amaçla Kamu Ortaklığı İdaresi kurulmuştur.
- Dış ticaret serbestleştirilmiş, yabancı sermaye teşvik edilmiş, kar transferlerine kolaylık sağlanmıştır.
- Yurtdışı müteahhitlik hizmetleri desteklenmiştir.

- İthalat kademeli olarak serbest bırakılmış, ihracata teşvikler verilmiştir

Açıklanan kararlar ABD’de “Reaganomics”, İngiltere’de “Teatcherizm” denen liberalleşme politikalarının Türkiye’ye yansması; yeni dünya düzenine uyum süreci olarak da düşünülebilir. Aynı zamanda bu program, 1979 sonunda borç ödeyemez hale gelen Türkiye’nin, IMF, Dünya Bankası gibi kurumlar gözetiminde borç ödeme kapasitesini sürdürülebilir hale getirme programı olarak da değerlendirilebilir (Kazgan, 2012).

Cumhuriyet tarihi boyunca bankacılık sektörü, finans sektörünün ana gövdesini oluşturmuş, reel sektörün finansmanında önemli bir rol üstlenmiştir. Bu gün hala finans sektöründeki kurumların, aktif büyüklüğü bakımından %90’dan fazlasını bankacılık sektörü oluşturmaktadır. Serbest piyasa ekonomisi ve dışa açılmayla birlikte uygulanan politikalar pek çok badireyi de beraberinde getirmiştir. Ekonominin geçirdiği dönüşüm ve dalgalanmalar bankacılık sektörünü de yakından etkilemiş, kimi zaman yaşanan sıkıntılar kriz boyutuna ulaşmıştır.

Özellikle 1990’lı yıllarda sermayenin serbest dolaşımı ile birlikte, uluslararası portföy yatırımları krizin altyapısını hazırlamış, bir ülkeye girerken refah etkisi yaratsa da çıkarken yıkım getirmiştir. Bütün dünya tek bir piyasa haline geldiğinden, dünyanın bir tarafındaki ekonomik sıkıntılar, başka bir ülkenin ekonomisine de sirayet etmiştir. Bu nedenle burada, sadece Türkiye’de yaşanan krizlere değil, bir şekilde Türkiye’yi etkileyen veya Türkiye’nin etkilediği, ya da Türkiye ile çok benzer dinamiklerle oluşan krizlere de değinilecektir.

3.1. Bankerler Krizi

1980’de başlayan liberalleşme sürecinin ilk uygulaması olarak 1 Temmuz 1980’de kredi ve mevduat faizleri serbest bırakılmış, bankalara mevduat sertifikası çıkarma izni verilmiştir. Bu nedenle o dönemdeki bankacılık “Temmuz bankacılığı” olarak nitelendirilmiştir. Faizlerin serbest bırakılmasıyla oranlar yükselmiş, bankerler ve bankalar arasında faiz yarışı yaşanmış, mevduat ve kredi faizleri hızla yükselmiş, yıllık enflasyon %30-40 civarındayken, aylık %10-12 ile para toplanmıştır (Kocaimamoğlu, 2015). İnsanlar paralarını banka yerine “banker” denen, başlangıçta herhangi bir düzenlemeye tabi olmayan kişilere yatırmaya başlamıştır. Bankaların mevduat faizlerinin enflasyonun altında ve çok düşük kalması da insanları bankerlere yönlendirmiştir. Banker olmak için herhangi bir koşulun bulunmadığı sistemde, sayılarının 1000’e ulaştığı tahmin edilmektedir. Bazı bankalar, kaynak toplamak amacıyla mevduat sertifikası satmak için bankerleri aracı olarak kullanıp kaldırabileceklerinden daha fazla mevduat yükü altına girmiştir. Bankerler bankalardan iskontolu olarak aldıkları mevduat sertifikalarını kendi sertifikaları ile birlikte halka pazarlamaktaydı. Denetimsiz bir biçimde para toplanmakta, mevduat olarak toplanan paraların faizi ancak daha yüksek oranlarla borçlanılan yeni mevduatla ödenebilmekte ve toplanan paralar savurgan bir biçimde özel işlerde kullanılmaktaydı. Toplanan paraların daha yüksek getirilerle değerlendirilmesi mümkün değildi. Saadet zincirine benzeyen bu sistemin yürümeyeceği belliydi, sadece zamanı bilinmiyordu. Kamu idaresinin “vatandaşların kumar oynadıklarına” dair mesajlarıyla insanlar paralarını bankerlerden çekmeye başladı, banker iflasları beraberinde geldi, en büyük oyunculardan Banker Kastelli’nin 18 Haziran 1982’de batmasıyla kriz doruğa çıktı. Çok sayıda bankanın mali bünyesi de krizden zarar gördü.

Yaşanan kriz sonucunda bazı bankaların faaliyetleri durduruldu, beş küçük özel banka kapatıldı, kapatılan bankaların varlıklarının ve yükümlülüklerinin önemli bir kısmı kamu bankalarına devredildi (Turgut, 2006). Bankerlerde batan paranın belirli bir tutarının ödenmesini devlet üstlendi. 1983’den sonra 5 ve 1985’den sonra 2 olmak üzere toplam 7 banka kapandı, 5 banka yeniden yapılandırıldı, krizin maliyeti GSMH’nin %2,5’üne ulaştı (Coşkun, 2012). Sonraki süreçte 30.07.1981’de 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu yürürlüğe girdi. Krizin deneyimleri ışığında, bundan sonra benzer likidite sorunlarının oluşmaması ve mevduat yatırımcının korunması amacıyla, 1983 yılında Merkez Bankası nezdinde tasarruf mevduatı sigortası (TMSF) uygulamasına başlandı.

3.2. 1994 Türkiye Krizi

1980’den sonra serbest piyasa ekonomisine geçişle birlikte bütçe açıkları, iç borçlanma ve Merkez Bankasından avans alınması yoluyla finanse edilmiştir. Ancak 1990’dan sonra Dünya, küresel tek bir piyasaya dönüştü. Neoliberal yeni anlayış, ticarete serbestleşmenin yanı sıra, sermaye hareketlerinde de serbestleşmeyi öngörüyordu. Sermayenin serbestçe dolaşabilmesi için de o ülkenin parasının konvertibl olarak kabul edilmesi gerekiyordu. Gelişmekte olan 24 ülkeyle birlikte 1989’da Türk Lirası da konvertibl olarak kabul edildi. Dışardan sermaye girişlerinin kolay olması için, ülkelerin bir kredi notuna da ihtiyacı vardı (Kazgan, 2012). Türkiye, 1987 yılından itibaren uluslararası piyasalarda tahvil ihraç ederek borçlanırken, 1991 yılında ilk rating notunu aldı; Japonya ve ABD yabancı tahvil piyasalarından borçlanarak (Samurai bond,

Yankee bond) çeşitlilik sağladı. Sermaye hareketlerinin serbestleşmesi, bankaların da yurtdışından kaynak kullanımını kolaylaştırdı.

1990'lardan sonra uygulanan para politikası genel olarak Merkez Bankası bilanço büyüklüklerinin kontrol altında tutulması suretiyle enflasyonun düşürülmesini öngörüyordu. Faiz oranları, enflasyonun üzerinde ve yüksek tutularak, döviz kurlarının düşük tutulması ve yabancı para girişinin teşvik edilmesi amaçlanmaktaydı. Kurların düşük tutulması ithalatın artmasına, ihracatın azalmasına, dolayısıyla dış ticaret açığının da artmasına neden oldu. 1991 Körfez Krizinin de yaşandığı süreçte, makroekonomik göstergelerde istikrar sağlanamadı (Tablo 1).

Tablo 1: 1992-2001 Döneminde Bazı Ekonomik Göstergeler

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
GSYH Büyüme (%)	6.0	8.0	-5.5	7.2	7.0	7.5	3.1	-4.7	7.4	-7.5
Tüketici enf (%)	70.1	66.0	106.3	89.0	80.2	85.7	84.6	64.9	54.9	54.4
Hazine faizi (%)	86.5	86.7	158.0	123.2	134.2	124.5	115.5	105.6	36.2	99.6
Reel kur endeksi	109.9	122.9	92.3	100.0	102.7	109.4	118.5	123.1	136.5	112.5
Bütçe dengesi /GSYH (%)	-4.3	-6.8	-3.9	-4.1	-8.3	-7.8	-7.3.0	-11.7	-10.3	-17.7
Cari işlemler dengesi/GSYH	-0.6	-3.6	2.0	-1.4	-1.3	-1.4	1.0	-0.7	-4.9	2.4
Net sermaye akımları/GSYH	2.3	5.0	-3.0	2.9	3.0	3.8	-0.4	2.5	4.7	-9.7
KKBG /GSYH (%)	10.6	10.3	6.2	5.0	8.8	7.8	9.6	15.8	12.6	15.7
Kamu borcu /GSYH (%)	40.0	41.0	53.8	44.2	45.0	42.0	41.4	52.6	54.4	104.3

Kaynak: (Özatay, 2009) KKBG: Kamu kesimi borçlanma gereği

Tablo 1'e bakıldığında 1994'e girerken bütçenin açık verdiği ve açığın giderek arttığı, buna paralel olarak kamu kesimi borçlanma gereğinin (KKBG) yükseldiği, enflasyonun ve Hazine borçlanma faizlerinin de yüksek seyrettiği görülebilir. Bankalar, yurtdışından borçlanıp getirdikleri döviz TL'ye çevirip yüksek faizli kamu kâğıtlarında değerlendirmeydi. Diğer taraftan yüksek faizlerden yararlanmak isteyen yurtdışı yatırımcılar da getirdikleri döviz TL'ye çevirip yüksek faizlerden yararlanma yoluna gitmekteydi. Türkiye'ye yurtdışından gelen sermaye hareketlerinin büyük bölümü portföy yatırımları ve kısa vadeli sermaye hareketlerinden oluşmaktaydı. Yerli bankaların tüketimi finanse edecek biçimde bireysel kredi vermeleri döviz pozisyonu açıklarına neden olan bir başka faktör oldu. Esasında sıcak para dediğimiz "yüksek faiz düşük kur" şeklindeki bu olgu, sermaye hareketlerinin serbest olmasından da yararlanarak, kar gördükleri ekonomilere hisse senedi ve sabit getirili menkul kıymet yatırımı ile kısa vadeli olarak girmekte, bu durum beraberinde yerli paranın değerlenmesini de getirmektedir

1993 sonlarına gelindiğinde yüksek faizle borçlanmak istemeyen Hazine, ihalelerden borçlandığı tutarları azaltmaya başladı. Önceki dönemlerde ihalelere gelen tekliflerin %80'i karşılanırken, artık %20'si karşılanıyordu. Tahvil ve döviz varlıkları yeterli olmayan Merkez Bankası piyasada kalan likiditeyi çekmekte zorlanıyordu. Hazine nakit ihtiyacını Merkez Bankası avansı kullanılarak karşılamayı tercih etmeye başladı. Kasım-Aralık aylarında ihalelere gelen faiz teklifleri yüksek bulununca yedi ihale iptal edildi. İhalelere teklif gelmediğinden 20 ihalenin 6'sı iptal oldu. Ocak 1994'te Moody's Türkiye'nin kredi notunu düşürdü. Ayrıca Hazine kâğıtlarına stopaj getirildi. Faiz oranlarının yüksek olması gerekçe gösterilerek Merkez Bankasının açık piyasa işlemleri yoluyla likiditeyi çekmesi de engellendi. Alternatif piyasalar da fazla likiditeyi emecek kadar derin olmadığından, devalüasyon beklentisiyle ve açık pozisyonlarını kapatmak amacıyla bankalar

döviz yönelmeye başladı. Merkez Bankası döviz rezervleri de gelen talebi karşılayacak boyutta değildi. Kriz sürecinde TL %200 değer kaybetti, gecelik faizler %800 civarına yükseldi.

Nisan ayına gelindiğinde dönemin hükümeti havlu atmak zorunda kaldı. Krizin atlatılması için 5 Nisan Kararları olarak adlandırılan bir dizi karar alındı. Yeni programın temel amacı bütçe açığını azaltmak ve sıkı para politikası uygulamaktı. Kamu ürünlerine zam yapıldı; mevduata %10 güvence getirildi; Merkez Bankası bankalara döviz satarak açıklarının kapanmasını sağladı; 3 aylık bonolar %400 faiz oranıyla satılarak borçlanma mekanizmasına yeniden işlerlik kazandırmak amaçlandı. Döviz cinsinden borçlanan bireysel yatırımcıların mağdur olmaması için Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun çıkarıldı (Altınok et al., 2011); Hazinesin Merkez Bankasından alabileceği avans sınırı biraz daha daraltıldı. Sonuç olarak ekonomi küçüldü, faiz ve enflasyon oranları yükseldi, reel ücretler düştü. Devlet iç borçlanma senetleri üzerindeki stopaj kaldırıldı. 8 Temmuz 1994'te IMF ile yeni bir stand-by anlaşması imzalandı.

Özetle, makroekonomik zayıflıklardan dolayı yabancı sermayeye ihtiyaç duyulması, para politikasının portföy yatırımlarını ve açık pozisyonu teşvik etmesi, TL'nin yabancı paralar karşısında değerli hale gelmesi, 1994 başında kredi notunun yatırım yapılamaz seviyeye indirilmesi, ihalelerin iptal edilerek faiz baskısı oluşturulması ve biriken risk algısıyla fazla likiditenin döviz yönelmesi, Merkez Bankasının döviz talebini karşılayacak rezerve sahip olmaması devalüasyonla ve krizle sonuçlandı. Krizle birlikte yeterli risk yönetimi anlayışına ve deneyimine sahip olmayan bankacılık sektörü de büyük kayıplar yaşadı. Marmarabank, TYT Bank ve İmpexbank iflas etti.

Aynı dönemde, yerli paradan döviz hücum sonucu benzer bir döviz krizi de Meksika'da yaşandı, dolara karşı sabitlenen kur %50 devalüe edildi ve Tekila krizi olarak adlandırılan kriz, diğer Latin Amerika ülkelerine yayıldı.

3.3. 1997 Asya

Asya Kaplanları olarak da adlandırılan Güney Doğu Asya ülkeleri (Tayland, Endonezya, Malezya, Filipinler, Güney Kore), 1990 yılından itibaren IMF ve Dünya Bankası'nın da teşvikiyle finansal sistemlerini dışa açtı. Yerli kurumlar dışardan kaynak sağlama, yabancı yatırımcılar da içeriye yatırım yapma olanağına kavuştu. Sermaye akışları büyümeyi olumlu etkiledi, milli gelire kıyasla artan oranda yatırımlar gerçekleştirildi. Bu ülkeler 1990 yılından sonra ortalama %7 ile %11 arasında değişen genişlemeler sağladı. 1997'ye gelindiğinde işsizlik sorun olmaktan çıkıp %1.5-%4.5, enflasyon ise %0.9-%6.2 aralığına oturdu. Bütçeleri fazla vermekteydi. Enerjide dışa bağımlı olmaktan dolayı bazı ülkeler cari açık vermekteyse de yurtdışından akan sermayenin büyüklüğü karşısında, cari açık da bir sorun teşkil etmiyordu. Bu ülkelerin ekonomilerine tam bir güven söz konusuydu. İç piyasalardaki faiz oranlarının yüksek ve dış piyasalardaki koşulların uygun olmasından dolayı yerli şirketler de yurtdışından borçlanmayı tercih ediyordu. Öte yandan hızla büyümüş olan ve belirli bir sermaye birikimine kavuşan Japon şirketler de doygunluğa ulaşan ve genişletici para politikalarının uygulandığı ortamda, geleneksel piyasalara alternatif pazar arayışındaydı.

Uluslararası sermaye hisse senetlerine ve gayrimenkule yatırılınca fiyatlarda balon oluştu; iyi analiz edilmemiş krediler verildi ve zamanla karlılık giderek azaldı. Kurlar reel olarak değer kazandı. Çin 1994'te %50 devalüasyon yapınca bu ekonomilerin rekabet gücü giderek azaldı. 1997'ye gelindiğinde özel sektörde sıkıntılar baş göstermeye ve bankaların takipteki kredileri artmaya başladı. Döviz yönelik spekülasyon ataklar başladı. Tayland, Temmuz 1997'de parasını dalgalanmaya bırakmak zorunda kaldı ve yerli para %67 değer kaybetti. Bunu diğer ülkeler takip etti. Bütün ülkelerde borsalar düştü, faiz oranları yükseldi, iflaslar oldu. Ülkeler birkaç yıl büyümeye geçemedi (Acar, 2012; Bastı, 2004; İnan, 2002a; Özatay, 2009). Bir bölgesel kriz olan Asya Krizi daha sonra gelişmekte olan ülkeleri de etkiledi. Rusya, Türkiye ve Brezilya'da da sıkıntılar yaşandı.

Özetle, Asya krizinin sebepleri olarak 1) 1990'dan sonra serbestleşen ve giderek artan sermaye hareketleri, 2) kurların sabit tutulması ve reel olarak değerlendirilmesi, bunun giderek bir baskı unsuru oluşturması ve rekabet gücünü düşürmesi, 3) ihracat artışının yavaşlaması ve cari açığın artması, 4) banka kredilerinin artması, kredi kalitesinin düşmesi, 5) reel ve finansal kesimin döviz açıkları, 6) liberalleşmenin yol açtığı kar hırsı ve ahlaki riziko, 7) finansal kırılmanın giderek artması, 8) Çin ve Japon ekonomisindeki gelişmelerin etkisi sayılabilir. Ancak 9) IMF de krize neden olduğu, öngöremediği, önleyemediği, sonuçlarını derinleştirdiği ve yerel ekonomilerden çok uluslararası sermayeyi düşündüğü konusunda eleştiriler almıştır (Bastı, 2004).

3.4. 1998 Rusya Krizi

Rusya, 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, planlı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçerken, makroekonomik dengeleri yerine oturtamamış, kayıt dışılığı önleyememiş, vergi toplayamamış, bütçe açığını giderememişti. Üretim sürekli düşmüş, enflasyon yükselmiş, iç ve dış piyasalardan borçlanmak zorunda kalmıştı. Finansal sistem yeteri kadar gelişmemişti. 2030 banka olmasına rağmen, bunların aktif toplamının GSYH'ye oranı %28 civarındaydı. Asya krizi sonucu petrol ve doğal kaynak fiyatları yarıya düşüncü gelirleri daha da azaldı. Uluslararası sermayenin gelişmekte olan ülkelere yönelik risk algısı arttı. Faizlerin yükselmesiyle borçlanma maliyeti yükseldi, Rublenin devalüe edileceği beklentisi oluştu. 17 Ağustos 1998'de Rublenin dalgalanma bandı genişletildi ve 90 gün boyunca dış borçların ödenmeyeceğine dair moratoryum ilan edildi. Rubleye saldırılar durdurulmadığı için iki hafta sonra kurlar serbest bırakıldı. Bir ay içinde devalüasyon %100'e ulaştı (Bastı, 2004). Bazı bankalar battı, bir kısım büyük bankalar birleşerek krizi atlattı. Amerika'da dünyanın en büyük fonlarından biri olan ve en prestijli ekonomistlerin yönettiği, stratejisini Rusya faiz oranlarının düşeceği üzerine kuran Long Term Capital Management battı. 1998'de Rusya %5,3 küçülse de, sonraki yıllarda petrol fiyatlarının artmasıyla birlikte büyümeye geçti, enflasyonu düşürdü, makroekonomik göstergeleri düzeltti.

3.5. 1998 Türkiye Krizi

Asya ve Rusya krizleri meydana geldiğinde Türkiye'nin ekonomideki sorunları devam ediyordu. 1994'de uygulanmaya başlanan ekonomik program istenen sonuçları verememişti. Mevduatın tamamına güvence getirilmesi, denetimsizlik, ahlaki sorunlar, ahabap-çavuş kapitalizmi bankaların sorunlarının görülmesini engelledi. Enflasyon sorunu çözülememişti. Faizler yüksek seyretmeye devam ediyordu. Bütçe dengesi sağlanamıyor, kamu borcu artıyordu. Dış ticaret açığı ve cari açık sürüyordu (Tablo 1). Makroekonomik sorunların yanı sıra, bankacılık sektörü ciddi sahlilik, yönetim, denetim ve bilanço sorunlarını bünyesinde taşıyordu. Bütün bunlardan "daha elim ve daha vahim olmak üzere" bu sorunlarla baş edecek istikrarlı siyasi bir tablo da yoktu. Ülke sık sık değişen koalisyon hükümetleriyle yönetiliyordu.

Asya krizi ile birlikte gelişmekte olan ülkelerle ilgili risk algısı artmaya başlayınca, borçların sürdürülüp sürdürülemediği konusundaki endişeler artmaya başladı. Rusya'nın içinde bulunduğu sıkıntılar bu ülkeye ihracatı azalttı. Yavaş yavaş başlayan sermaye çıkışları, 1998'in Temmuz-Eylül döneminde 11 Milyar Dolar ile zirveye çıktı. Takip eden süreçte ekonomi daraldı, bütçe açığı arttı. Ağustos 1999'da Marmara depremi yaşandı. Kamu borcu daha da yükseldi. Borçların sürdürülemediğine dair algının artmasıyla Aralık 1999'da IMF ile yeni bir stand-by anlaşması imzalandı. 1997-1999 döneminde sekiz banka TMSF'ye devredildi.

3.6. 1999 Brezilya Krizi

Brezilya, 1980-1995 yılları arasında hiper-enflasyon sorununu yaşamıştı. Enflasyonu düşürmek için, 1994-1998 döneminde parasının dolara karşı belirli bir aralıkta dalgalanmasına izin veren, ülkeye giren yabancı sermayeyi çok yüksek faizli tahvil satarak sterilize eden, sıkı bir para politikası uygulamış, enflasyonu %3'lere düşürmeyi başarmıştı. IMF gözetimindeki politikalar, beraberinde yerli paranın değerlenmesini, dış ticarete rekabet gücünün kaybolmasını, büyümenin yavaşlamasını, işsizliğin artmasını, cari açık, dış ticaret açığı ve bütçe açığı verilmesini getirmişti. Rusya krizinin tetiklemesiyle Brezilya'da da dövize atak başladı. 1999 Ocak ve Şubat ayları arasında kur %100'den fazla değer kaybetti. IMF ile sıkı maliye politikası, enflasyon hedeflemesi ve dış mali desteğe dayanan yeni bir anlaşma yapıldı (Bastı, 2004; Yay, Yay, & Yılmaz, 2001)

3.7. 2001 Arjantin Krizi

1991 yılına kadar uyguladığı ekonomik programlar başarısız olan Arjantin, hiper enflasyon sorununu çözmek için 1991 yılında, Arjantin Pezosunu dolara sabitleyen (para kurulu), sadece uluslararası rezerv karşılığında yerli para basmaya izin veren, beraberinde sıkı maliye politikası ve özelleştirme öngören bir program uygulamaya başladı. Kısa süre içinde enflasyon düştü. 1998 yılına kadar ekonomi ortalama %6.7 büyüdü. Bütün bu süre boyunca dolara endekslenen kur değerlendirildi, sürekli cari açık verildi. Bütçe açığı giderilemedi. Bütçe açığı ve dış açık yabancı sermaye ile kapatıldı, ancak borç yükü yükseldi. Asya, Rusya ve Brezilya krizleri sonucu uluslararası tedirginliğin artması, Brezilya'nın devalüasyona gitmesi, sabit kur sisteminin biriktirdiği riskler, bankacılıktaki açık pozisyonlar ve kırılmalıklar, dış borcun artması, bütçe açıklarının giderilememesi kriz beklentisine yol açtı. Kriz, Kasım 2000'de sermayenin çıkmaya başlamasıyla kendini gösterdi. IMF ile yapılan anlaşmalar zaman kazandırsa da, istikrar bir türlü sağlanamadı. 2001 yılsonunda bankalardan mevduat çekilişi durdurulamayınca, çekilen paraya kısıtlama getirildi, halk ayaklandı. Borçların

ödenemeyeceği ilan edildi. 2002 yılı başında sabit kur sistemi çöktü (Bastı, 2004; İnan, 2002b; Turgut, 2006). Uzun süren bir küçülme dönemine girildi. 1998’de başlayan küçülme 2002’ye kadar devam etti.

3.8. 2000 -2001 Türkiye Krizleri

Aralık 1999’da IMF gözetiminde uygulanmaya başlanan ve üç yıl sürdürülmesi planlanan ekonomik programın temel amacı enflasyonun düşürmektir. Enflasyon düşürülerek, kamu açıkları kontrol altına alınarak reel faiz oranları da makul düzeye düşürülecek ve büyüme potansiyeli artırılacaktı. Yapılacak uygulamalar üç bölüme ayrılabilir: Birincisi, sıkı bir maliye politikası uygulayarak faiz dışı fazlanın artırılması, yapısal reformların gerçekleştirilmesi ve özelleştirmenin hızlandırılması. İkincisi, faiz dışı bütçe dengesinin artıya geçmesi. Üçüncüsü, döviz kuru ve para politikalarının yeniden belirlenmesi. Üçüncü bileşen, krizi hazırlayan para ve kur politikalarının ana dayanağını oluşturuyordu (Erçel, 1999). Buna göre günlük kurlar bir yıl önceden ilan edilecek, kurlar çapa olarak kullanılacaktı. Ayrıca Merkez Bankası sadece döviz alımı karşılığında parasal genişlemeye gidecekti. Portföy yatırımlarının kur riski tamamen ortadan kaldırılıyordu.

Döviz kuru önceden belli olduğundan, döviz TL’ye çevirip Hazine kâğıtlarına yatırmak bankalar için çok cazip bir strateji haline geldi. Ölçsüz bir döviz kuru riskine zemin hazırlanıyordu. Yine Hazine kâğıtlarının faizleri çok yüksek olduğundan, kısa vade ile borçlanıp Hazine kâğıdı almak bankalar için önemli bir kazanç kapısı haline geldi. Aynı şekilde bazı bankalar akıl almaz bir faiz oranı riski ile karşı karşıyaydı. Herhangi bir dalgalanma durumunda Hazine kâğıtlarının nakde çevrilememesi ve kısa vadeli yükümlülüklerin karşılanamaması da likidite krizine maruz kalmak anlamına geliyordu. Kamu bankaları Hazine adına sübvansiyon uygulamanın getirdiği görev zararlarını taşıdıkları için, kimi bankalar da yüksek faiz-düşük kur veya yüksek uzun vadeli faizi kısa vadeli daha düşük faizli borçlanma ile finanse ettikleri için çok büyük miktarlarda kısa vadeli (1-7 gün) borçlanmak durumundaydı. Örnek olarak aktif büyüklüğü bakımından onuncu sıradaki Demirbank, yasal sınırların da ötesine geçerek döviz pozisyon açığı olanaklarını sonuna kadar kullanıyor, tek başına bütün iç borcun %10’unu elinde bulunduruyor ve bunu kısa vadeyle çeviriyordu (örneğin reponun tahvil-bono portföyüne oranı 2000 yılında %70 ve repoyu büyük oranda diğer bankalarla yapmaktaydı). Vadeli mevduatın toplam pasifin ancak %1’iydi. Sistemdeki en küçük bir tıkanma bütün risklerin beraberinde realize olması, bankaların büyük zarar etmesi, yükümlülüklerini karşılayamaması, bunun diğer bankalara da sirayet etmesi anlamına geliyordu. Bu risklerin yanı sıra bankacılık sistemi, bir sonraki bölümde sayılan bütün zaafı ve kırılganlıkları da içinde barındırıyordu.

Döviz kurunun bazı belirsizlikleri ortadan kaldırması ve bir anlamda yukarıda anlatılan “arbitraja” olanak vermesi faiz oranlarının %105’den %36’ya düşmesine, reel faizlerin negatife geçmesine neden oldu. Düşen faizin kredi olanaklarını genişletmesi ve düşük faizlerden dolayı birikimlerin tüketime kanalize edilmesi talebi canlı tuttu. Öyle ki altı aylık tüketici kredisi artışı %200’ü geçmişti. Enflasyon istenildiği kadar düşürülemedi (Tablo 1). Kur reel olarak değer kazandı, ithalat daha cazip hale geldi, dış ticaret ve cari işlemler açığı verildi. İhracatın ithalatı karşılama oranı %65’lerden %50’lere düşmüştü. Tüketim ve sıcak paranın etkisiyle GSYH artmaya başladı. Bu arada yapısal reformlar da hayata geçirilmeye çalışılıyordu. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu (BDDK) faaliyete başladı, SSK reformuyla emeklilik yaşı uzatıldı, büyük gelir getiren özelleştirmeler yapıldı (Bastı, 2004).

Reel kurun değerlenmesi, benzer IMF programlarının diğer ülkelerde başarısız olması, uygulanan politikaların cari işlemler açığını arttırması, Latin Amerika ülkelerinden gelen olumsuz haberler, bankacılık sisteminin taşıdığı riskler ve bur riskleri sürdürmeyeceklerine dair olumsuzlukların ortaya çıkması programın sürdürülelemeyeceğine dair endişelerin artmasına neden oldu. Eylül 2000’den itibaren sermaye çıkışları görülmeye başladı.

Ekim sonunda Etibank TMSF’ye devredildi. Kasım ayı içinde birkaç bankanın Demirbank’ı riskli görerek artık gecelik borç vermemesi sonucu faiz oranları yükseldi. Diğer bankaların da satışa geçmesiyle tahvil-bono faizleri yükseldi. Tahvil ve bono piyasası likiditesini kaybetti, Hazine kâğıtlarının satacak bir ortam kalmadı. Hem sermaye çıkışı hem döviz açıklarını kapatmak isteyen bankalar yoğun olarak döviz talebinde bulundu. Dövizye yönelik atağı karşılamak ve kuru sabit tutmaya devam etmek için Merkez Bankası önemli oranda rezervini kullanmak zorunda kaldı. Öyle ki sadece 17 Kasım-5 Aralık 2000’se 7.4 milyar dolar satmak zorunda kaldı. İMKB çöktü, bir günde %26 değer kaybetti. 6 Aralık 2000’de Demirbank’a el kondu. Borçlanmak ve güveni yeniden tesis etmek için IMF ile yeniden anlaşma yapılmak zorunda kalındı. Ekonomik program daha önceden öngörüldüğü gibi devam etti, ancak hem bankacılık sektörü hem Merkez Bankası büyük bir erozyona uğradı.

1999-2000 yılları arasında 11 bankaya daha el kondu. Kasım krizinden sonra ekonomik programa olan güven hiçbir zaman tesis edilemedi. Şubat 2001'de Cumhurbaşkanı ile başbakan arasındaki siyasi kriz Türkiye'nin bu güne kadar gördüğü en büyük ekonomik krizi tetikledi. İMKB daha ilk günde %15 düştü. Gecelik faizler %7000'lere çıktı. Aynı gün tahvil-bono faizleri %60'tan %90'lara çıktı. İki gecede Merkez Bankası rezervi 5 milyar dolar azaldı. Döviz talebi karşısında çaresiz kalan Merkez Bankası 21 Şubat 2001'de kurları serbest bıraktı. Sekiz aylık süre içinde TL %250 civarında değer kaybetti. Ocak-Ekim 2000 döneminde 15.2 milyar dolar yabancı kökenli net sermaye girişi varken, Kasım 2000-Haziran 2001 döneminde 10.4 milyar dolar çıkış oldu (Boratav, 2001). Ekonomi %7.4 küçüldü. 2001-2003 arasında 11 banka daha Fon'a devredildi.

3 Mayıs 2001'de IMF ile yeni bir stand-by anlaşması imzalandı. Programın temel amacı, istikrarı yeniden sağlamak, enflasyonu düşürmek ve uzun vadede sürdürülebilir bir büyüme sağlamaktır. Yapılacaklar üç ana çerçeveye oturtulabilir. Bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılmak, kamu maliyesini güçlendirmek ve yapısal reformları mümkün kılacak yasal düzenlemeleri yapmak.

15 Mayıs 2001'de Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı açıklandı. Programın amacı krizin bankacılık sektöründe yarattığı tahribatı gidermek, zayıf bankaları elimine etmek ve sağlam bir bankacılık sektörü oluşturmaktır. Bu amaçla yapılacak uygulamalar dört bölüme ayrılmaktadır (BDDK, 2009):

- Kamu bankalarını yeniden yapılandırılmak,
- TMSF'ye devredilmiş bankaları en kısa sürede çözüme kavuşturmak.
- Krizlerden olumsuz etkilenen özel bankaları sağlıklı bir yapıya kavuşturulmak.
- Sektörü rekabetçi, sağlıklı ve etkin yapıya kavuşturacak yasal düzenlemeleri yapmak.

2000-2001 krizinden sonra bankacılık sektöründe yapılan düzenlemeler, bankaları daha sağlam bir mali yapıya kavuşturdu. Daha etkin bir risk yönetimi ve iç denetim anlayışı getirdi. TMSF bünyesindeki bankalar satılarak, birleştirilerek veya tasfiye edilerek ayıklandı. Bu nedenle de 2008 küresel finansal kriz, belki de bankacılık sektörünü etkilemeden, daha kolay atlatılabildi (Altınok et al., 2011).

3.9. Fona Devredilen Bankalardaki Sorunlar

BDDK, Bakanlar Kurulu kararıyla Haziran 1999'de kuruldu, Eylül 2000'de faaliyete başladı. 21 Kasım 2000 tarihinde ise TMSF bünyesine alınmış batık bankaları tamamının tek elden yönetilmesi ve ekonomiye zarar vermeden satışı/birleştirilmesi/tasfiyesi için Fon Bankaları Ortak Yönetim Kurulu oluşturuldu. Bu Kurul'un bankaların neden battığını tespit etmeye yönelik çalışması aşağıdaki sorunları ortaya koymaktadır (Altınok et al., 2011). Elbette bir bankanın batmasında tek bir sorun değil, birkaç sorun bir arada etkili olmuş olabilir. Esasında bu tespitler serbest piyasa ekonomisine geçilen 1980'den, 2000-2001 krizine kadar geçen zamanda, bankacılık sektörünün maruz kaldığı sorunları ortaya koymaktadır. Bu sorunların bir kısmı ekonomiyle, bir kısmı bankaların kendi bünyesiyle, bir kısmı da düzenleyici ve denetleyici otoritelerin eksikliklerinden kaynaklanmaktadır.

- Özellikle 1990'dan sonra, ekonomideki bütün finansal kaynakları kamu kullandığı için, bir kısım işadamları kaynak bulmak için banka sahibi olmayı tercih etmiştir. Bir süre sonra, banka yoluyla temin edilen kaynaklar, bilerek veya bilmeyerek çok kötü kullanılmıştır.
- 1991'den sonra yetkili otoriteler tarafından bankacılık lisansları uygun olmayan kişilere gelişigüzel dağıtılmıştır. Mevduatın tamamına devlet güvencesi getirilmesiyle iyi banka-kötü banka ayrımı ortadan kalkmış, bir kısım bankalar akılcı olmayan uygulamalara imza atmıştır.
- Döviz pozisyon açığı, kısa süreli aşırı borçlanmanın ve uygun olmayan kredi kullandırmaları bilinmesine rağmen görmemezlikten gelinmiş, gerekli tedbirler alınmamıştır.
- TMSF'ye devredilen bankaların aktifte kredilerinin donuk, pasifte kaynak maliyetinin yüksek ve öz kaynaklarının yetersiz olduğu görülmüştür. Kredilerin ortaklara, ikili anlaşmalarla diğer bankaların ortaklarına, şahsi ilişkiler çerçevesinde uygun olmayan şirketlere usulsüz olarak verildiği; kredilerin donuk hale geldiği ve bunun görmemezlikten gelindiği tespit edilmiştir. Hakim ortaklar müşteri mevduatını kendi parası gibi görmeye başlamıştır.
- Risk yönetimi ve aktif-pasif yönetimi tamamen göz ardı edilmiştir. Taşınan kur riski, faiz riski, likidite riski bir kenara bırakılmıştır. Kimi zaman bu riskleri gizlemek için bilançolar olduğundan farklı gösterilmiştir.
- Enflasyon, yüksek faiz, bütçe açığı, cari açık, yüksek kamu borcundan kaynaklanan makroekonomik bozulma ve dalgalanmalar da sektörü olumsuz etkilemiştir.
- Bankaların yöneticileri ve sahipleri, kurum menfaatinden ziyade kendi çıkar ve hırslarını her şeyin önüne koyabilmiştir.

- Bankaların iç ve dış denetimi, bazı sorunları görmemezlikten gelmiş, tespit edilen sorunlarla ilgili de herhangi bir tedbir alınmamıştır.

3.10. 2008 Küresel Kriz ve Türkiye'ye Etkisi

Küresel finansal krizin altyapısı, ABD'de konut kredilerinin belirli bir eşğin altındaki tüketicilere de verilmesiyle hazırlanmıştır. Gerçekte krediyi alması uygun olmayanlara verilen konut kredileri, konut fiyatlarında meydana gelen balon, artan fiyatların yeni kredi kullanımına olanak vermesi, alınan kredilerin amacı dışında kullanımı, bu kredilerle bağlantılı finansal ürünler, bu ürünleri de içeren başka finansal türevler kâğıttan bir kule oluşturmuştu. Faiz oranlarının yükselmeye başlaması ve konut fiyatlarının durmasıyla ödemelerde sorunlar görülmeye başlandı. İlk olarak HSBC 7 Şubat 2007'de ABD konut kredilerinden zarar ettiğini açıkladı, 3 Nisan 2007'de ABD'de eşik altı kredilerde uzmanlaşan New Century Financial iflas başvurusunda bulundu. Arkasından olaylar domino taşları gibi gelmeye başladı ve 2009 yılına kadar sürdü. Kredilerle bağlantılı finansal ürünler değer kaybetti. Kaldıraçlı işlemlerden dolayı değer kaybı katlanarak arttı. Verilen kredilerin ve yapılandırılan finansal ürünlerin boyutu o kadar yüksekti ki, finansal kuruluşların öz kaynakları değer düşüşlerini karşılamakta yetersiz kaldı. ABD finans sisteminin bel kemiğini oluşturan dünya çapındaki finansal kuruluşlar teker teker batmaya başladı. Sorun dünyanın diğer ekonomilerine yansdı ve küresel bir sorun haline geldi. Avrupa borç krizi tetiklendi. Hiçbir banka diğerine borç vermemeye başladı. Özellikle gelişmiş ekonomiler büyük durgunluk/gerileme yaşadı, enflasyon ve faiz oranları tarihi dip noktalarını (bazen negatif oranları) gördü. Merkez bankaları likidite sorununu çözmek ve ekonomiyi canlandırmak için tarihte görülmemiş bir parasal genişlemeye gitti.

Krizin nedenleri olarak 1) Konut fiyatlarında balon oluşumu, 2) hızlı kredi genişlemesi, 3) kredilerle bağlantılı mortgage piyasası, türev piyasası ve kaldıraçlı işlem hacminin kontrol edilemeyecek kadar büyümesi, 4) makroekonomik politika yönetimindeki başarısızlıklar, 5) finans kurumlarının aşırı kaldıraç kullanımı, 6) finans kurumlarının risk yönetiminde başarısız olmaları, 7) düzenleyici kurumların, finans kurumlarındaki ve sistemdeki risklerin gözetiminde başarısız kalması, 8) piyasa altyapısındaki başarısızlıklar, 9) finans kurumlarının kurumsal yönetimindeki zayıflıklar ve risk almayı özendirici ücret politikaları sayılabilir.

Küresel kriz Türkiye'yi de özellikle 2009 yılında olumsuz etkiledi. Ancak bu etki bankacılık krizi olarak tanımlanacak boyutta olmadı. İhracat bir önceki yıla göre %23 (ithalat %30) azaldı, yatırımlar düştü, beklentiler olumsuzla döndü. Ekonomi reel olarak, 2008 dördüncü çeyreğinde %13.5, 2009 birinci çeyreğinde %13.7, bütün 2009 yılı için %4.7 küçüldü. Dışardan gelen kaynaklar azaldı, içerde krediler düştü. İşsizlik %9'dan %15'lere yükseldi.

Sonuç

1980 ekonomik dönüşümü idari ve kanuni altyapısı kurulmadan, olası riskler hesaplanmadan salt ideolojik güdülerle yapılacak dönüşümlerin, mutlaka bir mali ve toplumsal maliyetle sonuçlanacağını ortaya koymaktadır. ABD ve İngiltere ile paralel olarak Türkiye'de de kendini gösteren regülasyonların gevşetilmesi şeklindeki faiz ve kur serbestisi, nasıl ABD'de pek çok bankanın batmasıyla sonuçlanmışsa, Türkiye'de de bankerler krizine neden olmuştur. Bankalar açısından rekabetin her zaman bir maliyet hesabı gözetilerek yapılması gerektiği, mali sistemin denetimsiz olamayacağını, tasarrufların hiç bir kontrol mekanizması olmayan frensiz oyuncuların eline bırakılmayacağını ortaya çıkarmıştır.

1990'larla başlayan konvertibilite ve sermaye hareketleri serbestisi, IMF gibi kurumlar gözetiminde global sermaye açısından önemli bir adım olmuştur. Tüm dünyadaki sermaye hareketleri, mal ve hizmet ticaretinin yüzlerce kat üzerinde olmuştur. Yapılandırılmış finansal enstrümanların gelişmesi, yeni ülkelerin sisteme dahil edilmesi, global piyasaların büyümesi, uluslararası sermaye akımlarının çok kolay hale gelmesi, Türkiye gibi göreceli sığ piyasaları küçük dalgalanmalar karşısında dahi korunaksız bırakmıştır. 1994 kriziyle birlikte Türk bankacılığı döviz ve faiz oranı riskini yönetmenin önemini görmüştür. Ancak makroekonomik istikrarsızlıklar, devletin borçlanma gereği ve yapısal dönüşümlerin yapılmaması, yüksek enflasyon ve yüksek faiz oranı şemsiyesi altında "vaat edilen" karların cazibesi, bir süre sonra eski oyunun sürdürülmesine neden olmuştur.

Ekonominin bir türlü istikrara kavuşmamasının sonucu olarak aynı kırılganlıklar 1998-1999 dönemde de devam etmiştir. Her büyük holdingin banka sahibi olma isteği ve banka mevduatını öz kaynağı gibi düşünmesi, hükümetlerin denetim ve gözetimde yeterli basireti gösterememesi sorunları büyütülmüştür. Tasarlanmış IMF programlarının da bütün dünyada beklenen sonuçları verememiş, varlık ve hisse senedi balonlarına neden olmuş, bu politikalar krizle sonuçlanmış, nispeten sağlıklı ekonomilere de sirayet etmiştir. Uluslararası

sermayenin kontrolsüzlüğü, kendi makroekonomik sorunlarımız ve IMF tasarımı program eşliğinde sürdürülen bankacılık, 2000-2001 krizini getirmiştir. Türk bankacılığı risk yönetiminin önemini çok büyük bedeller karşılığında kavramıştır. Yalnızca döviz kuru ve faiz oranı riski değil, likidite riskinin de sığılan piyasalarda önemli bir risk olduğu anlaşılmıştır. Nitekim bu gün hala bilanço içi açık pozisyonlar, bilanço dışı pozisyonlarla hedge edilerek risk yönetimi yapılmaya özen gösterilmektedir. Bankacılığın gözetimi ve denetimi de daha kurumsal bir yapıya kavuşturulmuştur.

Son küresel kriz, reel ve finansal sektörün bir bütün olduğunu, ülke ekonomisinin ayakta kalması ve toplumun refahı için sağlıklı bir bankacılık sektörünün şart olduğunu göstermiştir. Bankacılık sektörünün de toplumsal refahı ve uzun dönemli sürdürülebilirliği, kısa dönemli kar maksimizasyonu hedefinin önünde tutması gerekir.

Kaynakça

- Acar, O. (2012). *2001 Krizi Sonrası Yeniden Yapılandırılan Türk Bankacılığı'nın 2008 Küresel Krizinden Olumsuz Etkilenen Ülkelerden Ayrışması Üzerine Bir Model Önerisi*. (PhD), İstanbul Üniversitesi, unpublished.
- Allen, F., & Gale, D. M. (2007). An introduction to financial crises. In: Wharton Financial Institutions Center.
- Altınok, T., Eken, H., & Çankaya, S. (2011). *Küresel mali piyasalarda yeniden yapılanma ve Türkiye*: İstanbul Ticaret Odası.
- Bastı, E. (2004). *Kriz Teorileri Çerçevesinde 2001 Türkiye Finansal Krizi: Krizin Finans Sektörünün Verimliliğine Ve Etkinliğine Etkileri*. (PhD), İstanbul Üniversitesi, unpublished.
- BDDK. (2009). *Krizden İstikrara Türkiye Tecrübesi*. Retrieved from Ankara: https://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Raporlar/Calisma_Raporlari/8676krizden_istikraratur_kiyetecrubesi_3uncu_baski.pdf
- Boratav, K. (2001). 2000-2001 krizinde sermaye hareketleri. *İktisat İşletme ve Finans*, 16(186), 7-17.
- Bordo, M., Eichengreen, B., Klingebiel, D., Martinez-Peria, M. S., & Rose, A. K. (2001). Is the Crisis Problem Growing More Severe? *Economic Policy*, 16(32), 53-82.
- Coşkun, Y. (2012). Repo ve Ters Repo Düzenlemeleri: Banker Krizi Sonrası Ortaya Çıkışı ve Finansal Başarısızlık Dersleri Işığında Politika Önerileri. *Business & Economics Research Journal*, 3(1).
- Dalyancı, H. L. (2010). *Finansal Kriz Teorileri ve Türkiye Ekonomisinde 1990 sonrası Finansal Krizlerin Ekonometrik Analizi*. (PhD), Marmara Üniversitesi, unpublished.
- Erçel, G. (1999). 2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı: Kur ve Para Politikası Uygulaması. In. Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.
- İnan, E. A. (2002a). Finansal Krizler, Serbest Kur ve Ekonomik Büyüme. *Bankacılar Dergisi*(41), 51-66.
- İnan, E. A. (2002b). Arjantin Krizinin Sebepleri ve Gelişimi. *Bankacılar Dergisi*, 42, 57-74.
- Jones, C. I. (2009). *The global financial crisis: overview*. Retrieved from https://people.ucsc.edu/~kkletzer/CJones2009_financialcrisis.pdf
- Kazgan, G. (2012). *Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2009), Ekonomi Politik Açısından Bir İnceleme* (3 ed.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Kibritçiöğlü, A. (2001). Türkiyede Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001. Retrieved from <http://80.251.40.59/politics.ankara.edu.tr/kibritci/ytd-kibritcioglu.pdf>
- Kocaimamoğlu, S. (2015). Banker Skandalı ve Türkiye. Retrieved from <http://cerideimulkiye.com/?p=39204>
- Laeven, L., & Valencia, F. (2012). *Systemic Banking Crises Database: An Update*. Retrieved from <https://www.imf.org/~media/Websites/IMF/imported-full-text-pdf/external/pubs/ft/wp/2012/wp12163.ashx>
- Özatay, F. (2009). *Finansal Krizler ve Türkiye*. İstanbul: Doğan Kitap.

Reinhart, C. M., & Rogoff, K. S. (2009). The aftermath of financial crises. *American Economic Review*, 99(2), 466-472.

Turgut, A. (2006). *Finansal Entegrasyon ve Finansal Krizler Türkiye Örneği (1994, 2000 ve 2001 Krizleri)*. (PhD), Selçuk Üniversitesi, unpublished.

Yay, T., Yay, G. G., & Yılmaz, E. (2001). *Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.

Yüksel, S. (2015). *Bankacılık Krizlerinin Erken Uyarı Sinyalleri: Türkiye Üzerine Bir Uygulama*. (PhD), Marmara Üniversitesi, unpublished.